

Válságértelmezés a globalizáció korában

Artner Annamária: *Tőke, munka és válság a globalizáció korában.*
Budapest, Akadémiai Kiadó, 2015

A 2008 őszen az amerikai jelzálogpiacról indult, majd az egész glóbuszt behálózó globális pénzügyi és gazdasági válság okairól, lezajlásáról és következményeiről az elmúlt esztendőkből már számtalan szerző fejtette ki az álláspontját *pro* és *contra*. Ennek nyomán arról is sokat hallhattunk, hogy a válság miként „diszkreditálta” az addig hegemon pozícióban lévő neoliberális fejlesztési modellt, miután a „fegyelmező neoliberalizmus”¹ tehetetlennek bizonyult a válság előrejelzésével, okainak felkutatásával, elhárításával és a krízis menedzselésével szemben. A felületes vizsgáló számára talán Artner Annamária legújabb monográfiája is könnyen beilleszthetőnek tűnik a válság kapcsán napjainkban egyre inkább terebélyesedő és népszerűvé váló tudományos elemzések sorába, de a szerző, szándéka szerint, ennél jóval többre vállalkozik. A monográfia ugyanis az évtizedek óta zajló gazdasági átalakulás komplikált összefüggésrendszerének egészét alaposan górcső alá véve kíván elixírt találni a globális kapitalizmus immáron rendszerszintűvé vált problémáira.

A könyv több szerkezeti részre tagoltan térképezi fel a neoliberális gazdaság- és társadalompolitika tényerése következtében elszabadult világunk² tőke- és munkaviszonyait. Egy olyan globális tőkés gazdaság átfogó kapcsolatrendszerét, amelynek polarizáló hatása századunk egyik legnagyobb problémája, és amely nemcsak a szegény és gazdag országok – a centrum és a periféria – közötti ellentéteket élezi ki, de a centrumországokon belüli társadalmi egyenlőtlenségeket is fokozza.³ Ha a jelenleg uralkodó viszonyok illusztrálására egyetlen sokkoló tényadattal kellene szolgálni, az vélelmezhetően az Artner által is idézett *Oxfam International* 2014. évi jelentéséből származó lenne: a világ 85 leggazdagabb embere jelenleg annyit birtokol, mint a Föld lakosainak szegényebb 50 százaléka.⁴

A szerző a *mainstream* közgazdaságtani irányzatok szűkösséggel és felesleggel kapcsolatos, ideológiai elemektől sem mentes tantételeit tárgyaló fejezetet követően tér rá a könyv lényegi mondanivalóját tartalmazó részekre (piaci verseny és demokrácia, a globális tőkerendszer mechanizmusai, globális munkaerőpiac, versenyképesség

és foglalkoztatás, feltétel nélküli alapjövedelem, országtanulmányok, az Európát feszítő ellentmondások természete, új regionalizmusok a világ gazdaságban). Az alábbiakban a gazdaság és a demokrácia kapcsolatára, valamint az Európát uraló feszültségekre vonatkozó főbb megállapításokra helyezem a hangsúlyt.

A *Tőkeemegtérülés, bérmunka és demokrácia* című fejezet tágabb összefüggésbe helyezve vizsgálja a globális méretekben zajló folyamatokat: a gazdasági és a politikai alrendszer közötti relációt fűrkészve az ezekkel kapcsolatos közkeletű hiedelmeket igyekszik cáfolni. Ugyanis amióta Francis Fukuyama a később széles körben ismertté vált művében papírra vetette a „történelem végéről”⁵ vallott gondolatait, amelyben a „liberális világforradalom” (*Worldwide Liberal Revolution*) egész Földet behálózó győzelméről értekezett, divatosá vált a gazdasági liberalizmust és a szabad piaccgazdaságot a liberális demokrácia „kötelező tartalmi kellékeként” kezelni. A politikai demokrácia és az állami beavatkozásoktól mentes szabad piac léte ezen érvelés szerint elválaszthatatlan egymástól – ahogy a neoliberais kánon egyik népszerű dogmája kapcsán Hayek fogalmazott: a társadalmi igazságosságba vetett hit felkarolása, illetve az állam gazdaság(politika)i szerepvállalása „szükségszerűen közelebb és közelebb visz a totalitárius rendszerhez.”⁶

A globalizációra és a beavatkozásoktól mentes piaccgazdaságra sokan azonban éppen a képviseleti demokrácia „felszámoló-biztosaként” tekintenek, amely szétrombolja a jóléti állam által korábban nyújtott stabilitást. Mára már egyre többen értenek egyet Artnerrel, aki szerint a globális méretűre rúgó tőkeértékesülési mechanizmus „a tőke felhalmozódásával és a társadalom egyre kisebb részének kezében történő koncentrárlódásával egyenlőtlenül osztja el a jövedelemszerzési lehetőségeket, és tendenciálisan [...] a munkajövedelmeknek a jövedelmeken belüli csökkenéséhez és maguknak a munkajövedelmeknek a polarizálódásához vezet úgy a fejlett (centrum), mint a fejlődő országokban (periféria).”⁷ A társadalmi egyenlőtlenségek szintje pedig kétségtelenül összefügg a társadalom demokrácia iránti elkötelezettségével, a demokrácia beágyazottságával és fejlettségével is: a demokrácia az említett egyenlőtlenségekkel valóban fordított arányban erősödik vagy gyengül. Napjainkra maga a „történelem vége” gondolat kiötlője is revideálta korábbi álláspontját: Fukuyama szerint az az amerikai nézőpont, amely szerint a gazdasági liberalizmus és a demokrácia kölcsönösen támogatva egymást, kéz a kézben halad, látványosan megbukott. Meglátása szerint a növekvő társadalmi egyenlőtlenségek már-már a demokrácia alapjait veszélyeztetik – immáron a fejlett államokban is. A demokratikus államok szem elől tévesztették, hogy az emberek a kormányzattól éppen a jólét és biztonság feltételeinek megteremtését várják. A minimális, a gazdaság terebélyesítésébe nem avatkozó és kiterjedt redisztribúciós tevékenységet nem folytató állam

ideáljának fenntartása csak az egyenlőtlenség további növekedéséhez vezet, ami egyúttal fokozza a politikai polarizációt és gyengíti a demokratikus intézményekbe vetett állampolgári bizalmat is.⁸

A neoliberais értékek iránt elkötelezett gondolkodókat azonban ez láthatóan nem hatja meg: az „annál rosszabb a tényeknek” típusú érvelések ma is állandó eszköztárát képezik a globális kapitalizmus jelenlegi viszonyainak fenntartásában érdekelt köröknek. Hérakleitosz cáfolataként legújabban az IMF Ukrajnát és a „trojka” (IMF, Európai Bizottság, Európai Központi Bank) Görögországot érintő, 2014. és 2015. évi hitelmegállapodásai bizonyítják, hogy többször is bele lehet lépni ugyanabba a folyóba. A hitel folyósításának feltételeként ugyanis még mindig a *Washingtoni Konszenzus*⁹ néven elhíresült neoliberais gazdaságpolitikai programpontok érvényre juttatását kívánják meg az elviekben szuverén nemzetállamoktól: megszorításokat, a közszférát illető elbocsátásokat, a nyugdíjkorhatár emelését és (további) privatizációt. A „strukturális kiigazító programokat” a demokratikus értékekkel összekötő retorika sem változott jottányit sem: a felszínen éppen a demokrácia elmélyítése és az emberi jogok tiszteletben tartása égisze alatt várják el például Ukrajnától a kiigazító intézkedések hatályba léptetését.¹⁰

A demokrácia és a szabad piac összefüggéseit szemlélve megállapítható tehát, hogy olyan paradox helyzet alakult ki, amely a jelenlegi struktúra fenntartása mellett folyamatosan önnön falaiba ütközik: „a paradoxon az, hogy a demokrácia az egyenlőtlenségek csökkentésével nyer a legtöbbet, az egyenlőtlenségek csökkentése viszont a piaci erők, a verseny és a tőkefelhalmozás lehetőségének korlátozását feltételezi.”¹¹ Ennek nyomán pedig könnyen belátható, hogy amennyiben nem történik meg egy pozitív, a „jóléti rendszerváltás” valódi reményét hordozó és a neoliberais kormányzási modellel szakító, gyökeres fordulat, annak egy populista karakterű, politikai extrémizmusba torkolló, drámai fordulat vethet véget – amint ezt Polányi is meggyőző módon írta le hét évtizeddel ezelőtt, a nemzetiszocialista-fasiszta fordulat magyarázataként.¹² Az alsó rétegek lecsúszása és a középosztály lecsúszástól való félelme ugyanis, az artneri téziseknek megfelelően, valóban megszülné a rend iránti vágyat és a társadalmat válságba sodró erők kormányzati úton történő megregulázásának igényét. A szerző által idézett felmérés, amely szerint 2006–2007 és 2010–2011 között a munkaerő-piaci helyzet romlása miatt a „társadalmi nyugtalansági index” a fejlett országok csoportjában is nőtt, leginkább (12 százalékos mértékben) éppen az Európai Unióban, több mint jelzés értékű.¹³

Habermas figyelmeztetését tehát, miszerint a szegénység és a szociális bizonytalanság növekedése, a táguló jövedelemkülönbségek, a társadalmi dezintegráció tendenciái és a deszolidarizáció hosszú távon lerombolhatják a liberális politikai kultúrát,¹⁴ nem feltétlenül a hiábavaló

farkast kiáltás esetének kell tekintenünk. A szociális bizonytalanság növekedése, az állampolgárok kitétele a folyamatos megszorításoknak, a közösségiség és szolidaritás gondolatának marginalizálódása, az ökológiai környezet rombolása, illetve a transznacionális bűnözés térnyerése összességében olyan tehetetlenségi nyomatékként hathatnak, amelyek sokak szemében hosszabb időre diszkreditálhatják a liberális demokrácia értékeit. Ezek a folyamatok pedig ezzel párhuzamosan hatalmas felhajtóerőt jelenthetnek a radikális megoldásokban gondolkodó politikai tömörülések számára. A 2014. évi európai parlamenti választások alkalmával első ízben kellett szembenézni azzal a ténnyel, hogy a szavazatok jelentékeny hányadát euroszkeptikus és radikális erők szerezték meg – korántsem csak a gazdaságilag elmaradottabb térségekben. A radikális jobboldalhoz sorolható francia *Nemzeti Front* és az *Egyesült Királyság Függetlenségi Pártja* (UKIP), illetve a radikális baloldali görög *Syriza* egyenesen a dobogó első fokára léphetett fel, de más rendszerkritikus formációk is relatíve magas támogatottságot könyvelhettek el maguknak. A *Syriza* 2015. január végén a megszorításokkal való szakítás ígérete révén nyerte meg a görög választásokat, de spanyol testvérpártja, a *Podemos* is toronymagasan vezet a közvélemény-kutatásokat, s az ír *Sinn Féin* is jó esélyekkel vághat neki a soron következő választásoknak.

Ahogy azonban a monográfia szerzője is kiemeli, ezek a még mindig sporadikusnak tekinthető változások önmagukban nem fogják a jelenlegi szisztéma markáns megváltoztatását eredményezni. „Ha nem az országok minősített többségében állna elő a társadalmi fordulat, akkor a többi ország tőkénének összefogásával az alternatív utat választó nemzetek kísérletét gyorsan megbuktatnák.”¹⁵ Erre jó precedens az immáron kormánypártként tevékenykedő *Syriza* esete. A Tsipras vezette új görög kabinet első intézkedései között szerepelt a minimálbér tíz százalékkal történő emelése, a pireuszi kikötők privatizációjának leállítása és a közszférában tervezett elbocsátások visszavonása.¹⁶ Néhány hét leforgása alatt, az eurózóna pénzügyminisztereivel folytatott konzultációt követően azonban a görög pénzügyminiszter egy Janus-arcú, a kabinet szempontjából gyakorlatilag kapitulációval felérő megállapodásra kényszerült: az új kormány a „mentőcsomag” pár hónappal történő meghosszabbítása fejében kénytelen volt ugyanis vállalni, hogy a „görög pénzügyek rendbetételéhez” szükséges reformintézkedéseket léptet hatályba. Ez a „trojka” eddigi tevékenységét és az eurózóna erős tagállamainak költségvetési fegyelem iránti elkötelezettségét ismerve gyakorlatilag a veszteségek társadalmiasításának folytatását kell, hogy jelentse. A radikális baloldali fordulatot követően sem csökkent tehát számottevő mértékben az Artner által (is) kimondott keserű verdikt: „[...] Görögország kormányának önállósága gyakorlatilag megszűnt: az ország vezetése az Európai Tanács utasításainak végrehajtójává degradálódott. A kiigazítási terv, illetve tervek, amelyek Brüsszelben

készültek, a legapróbb részletekig előírták a teendők irányát, tartalmát, formáját, mértékét és idejét.”¹⁷

Artner Annamáriához csatlakozva, magam is úgy látom: „a globális változások arra utalnak, hogy a transznacionális világrend architektúrája alapjaiban megrendült. Az a csomópontválság, amelyben ma élünk, ismét jelentős intézményi változásokat, új világrendet (»belső ugrást« vagy formációváltást) követel.”¹⁸ Egyértelmű válaszüthoz érkezünk, de talán még nem késő európai dimenzióban is elgondolkodni azon a problémán, miszerint a 2008-ban kitört válság egyik oka éppen a jóléti állam által korábban garantált szociális modell lebontása és a gazdaság-, valamint társadalompolitika neoliberais szabályozási filozófiának való kiszolgáltatása volt. A nyugat-európai jóléti államok működésük idején valójában cizellált ellátási- és szociális biztonsági szisztémát építettek ki, amely nem volt érzéketlen a szociális szempontok iránt, ezért sikeresen nivellálták a polarizációs tendenciákat. Meggyőződésem, hogy európai szinten minőségi változást a szervezett kapitalizmus újbóli centrumba helyezésével lehetne elérni. Ilyenformán Artner több javaslatát¹⁹ is támogathatónak tartom. Ide sorolható a tartós foglalkoztatás lehetőségének megteremtése, beleértve a szövetkezetek szervezését; a gyermekek anyagi és szellemi igényeinek magas fokú kielégítését, értve ezen az iskolai étkeztetést, a tankönyvellátást, a széles sávú internetelés biztosítását, a kulturális programok támogatását; illetve a lakosság egészségi állapotának javítását, azaz a megfelelő színvonalú közegészségügy kialakítását. Megkockáztatható ugyanis, hogy a szabályozás válsága csak jelzője a jelenkori felhalmozási modell válságának, tudniillik annak, hogy módosult formában vagyunk tanúi egy klasszikus túltermelési válságnak. Fizetőképes kereslet hiányában ugyanis előbb-utóbb kipukkadnak a mesterségesen kreált pénzügyi innovációk, valós keresletet helyettesíteni szándékozó származékos hitelkreációk, és ezen nem segít ezek másodlagos ügyletekkel történő kitolása sem. Ekkor lép életbe a hivatalosan senki által sem hirdetett, sőt, éppenséggel tagadott, ám a gyakorlatban rendre érvényesített neoliberális/neokonzervatív intervencionizmus: a veszteségek társadalmasítása.²⁰ Ezen kellene túljutnia a kapitalizmus logikájának; Németh Lászlóval élve: ez lehetne a kapitalizmus „minőségi forradalma” – és Európa visszaszerzésének valódi záloga.

Jegyzetek

¹ A „*disciplinary neoliberalism*” terminust Stephen Gill alkotta meg. Lásd Stephen Gill: *Theorizing the Interregnum: The Double Movement and Global Politics in the 1990s*, in Hettne, Björn (ed.): *International Political Economy. Understanding Global Disorder*. Nairobi, East African Educational Publishers Ltd., 1997, 65–99.

- ² Utalás 1999-ben megjelent munkájára. Anthony Giddens: *Elszabadult világ. Hogyan alakítja át életünket a globalizáció?* Budapest, Napvilág Kiadó, 2005.
- ³ A sokáig a „lehetőségek hazájának” tekintett Amerikai Egyesült Államokban a társadalom legszűkebb szegmensében (a hivatalos szegénységi szint alatt) élők száma az elmúlt évszázadban nagyjából a lakosság 15 százalékát érintette, miközben csökkent a középosztályhoz tartozók aránya (1971-ben még a lakosság 61 százaléka tartozott e szegmensbe, 2011-ben viszont már csak 51%-uk), és 1999 óta több mint ötezer dollárral csökkent az átlagos amerikai háztartások jövedelme. Ehhez párosul, hogy miközben az alsó és középső jövedelmi hányadba tartozó háztartások helyzete a gazdasági válság folytán egyre kilátástalanabbá vált, a legtehetősebbek még gazdagabbak lettek: 2009-et követően az összes jövedelemnövekedés 95%-át a felső egy százalék könyvelhette el magának. Az adatokra vonatkozóan lásd Bámer Bence: *Amerika visszavonulóban? Mérlegen Barack Obama külpolitikája.* Budapest, Kitek Média Kft., 2014, 14–16.
- ⁴ Artner Annamária: *Tőke, munka és válság a globalizáció korában.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2015, 49.
- ⁵ Francis Fukuyama: *The End of the History and the Last Man.* New York, The Free Press, 1992.
- ⁶ Friedrich August Hayek: *Law, Legislation and Liberty. Volume 2. The Mirage of Social Justice.* London, Routledge & Kegan Paul, 1976, 68.
- ⁷ Artner: i. m. 68.
- ⁸ Fukuyama, Francis: American Power is Waning Because Washington Won't Stop Quarreling, in *New Republican*, March 10, 2014. <http://www.newrepublic.com/article/116953/american-power-decline-due-partisanship-washington>. (Letöltés: 2014. augusztus 22.); Fukuyama, Francis: At the „End of History” Still Stands Democracy, in *The Wall Street Journal*, June 6, 2014. <http://www.wsj.com/articles/at-the-end-of-history-still-stands-democracy-140208066>. (Letöltés: 2015. február 22.)
- ⁹ John W. Williamson: What Washington Means by Policy Reform, in John Williamson Williamson (ed.): *Latin American Adjustment: How Much Has Happened.* Washington, Institute for International Economics, 1990, 7–20.
- ¹⁰ Lásd a *Támogatási csomag Ukrajna számára* címmel az Európai Bizottság által kibocsátott munkaanyagot. http://europa.eu/newsroom/files/pdf/ukraine_hu.pdf. (Letöltés: 2015. február 22.)
- ¹¹ Artner: ui. m. 81.
- ¹² Polányi Károly (1944): *A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei.* Budapest, Napvilág Kiadó, 2004.
- ¹³ Ennek hátterében az (is) áll, hogy 2010-ben az akkor 27 tagú Európai Unióban a szegénységi mutatókat illetően 80,7 millió ember (a lakosság 16,4 százaléka) élt a szegénységi küszöb alatt, a gyermekek vonatkozásában ez a mutató pedig még drasztikusabb volt (19%). A következő években az arány tovább romlott, így 2012-ben a 28 tagú EU-ban 85 millió fő szenvedett szükséget. Emellett a hosszú távú (tizenkét hónapnál hosszabb) munkanélküliség aránya is nagymértékben nőtt: 2011-ben számuk az Európai Unió szintjén elérte az összes munkanélküli 43,1 százalékát. Az adatok forrása: Artner: i. m. 134.
- ¹⁴ Jürgen, Habermas: (1998): *A posztmodernizációs állapot. Politikai esszék.* Budapest, l'Harmattan – Zsigmond Király Főiskola, 2006, 50.
- ¹⁵ Artner: i. m. 250-251.

- ¹⁶ Ezek a Sziriza első intézkedései. *Origo*, 2015. január 28. <http://www.origo.hu/gazdasag/20150128-emeli-a-minimalbert-privatizaciot-allit-le-a-sziriza.html>. (Letöltés: 2015. február 22.)
- ¹⁷ Artner: i. m. 214.
- ¹⁸ Artner: i. m. 120.
- ¹⁹ Artner: i. m. 162–163.
- ²⁰ Ehhez ld. Robert Went: *Globalization: Neoliberal Challenge, Radical Responses*. London, Pluto Press, 2000, 15.; Szigeti Péter: *Világrendszerénélzöben. Globális „szabad verseny” – a világkapitalizmus jelenlegi stádiuma*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2005, 43–44; Artner: i. m. 98–105.

Az előfizetési címen, 650 Ft-os egységáron visszamenőleg is megrendelhetők az Eszmélet korábbi számai közül az alábbiak:

1, 4, 5, 6, 7, 21-22, 23, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 45, 46, 47, 49 számaink elérhetők honlapunkon a www.eszmelet.hu oldalon.

50: Új baloldal EU: csatlakozás – csatlakozás? **51:** Gazdasági válság Amerikában. Antiglobalizáció, ellenállás; **52:** A magyar privatizáció. Történelemhamisítás. Terrorválság; **53:** A „harmadik út”. Egészségügy. Nyugdíjrendszer; **54:** Glo-bal. Kik csinálják a cigánykérdést? **56:** Civil társadalom, Izrael, Oroszország, EU; **57:** A sztálinizmus a historiográfiában. Ökológiai egyensúly; **58:** Az államszocializmus hagyatéka. Hidegháború és kultúra; **59:** Új világrend? Államszocializmus-vita; **60:** India. József Attila. Lukács-tanítványok; **61:** Holokauszt. A „harmadik út” kudarcai. Új jobboldal; **62:** Munkásság. Migráció. Latin-Amerika; **64:** EU-alkotmányozás. Bűnözés, hatalom és jog; **65:** József Attila. II. világháború; **66:** József Attila-év. Zsukov. Xenorassizmus; **67:** Gunder Frank. Amerikai birodalom. Magyar vidék a mezőgazdaság „után”; **68:** Ifjúság. Latin-Amerika. Az 1905-ös orosz forradalom; **69:** „Világrendszer-nézőben”. Forradalom és szervezet; **70:** Spanyol népfront. Baloldal és „szervezeti kérdés”; **71:** Civil mozgalmak. Kína; **72:** 1956 másként. A lengyel szükségállapot; **73:** Gender mainstreaming. A magyar film. Puskás; **74:** Miért beteg a baloldal? Galbraith, Keynes, Polányi; **75:** Információs társadalom és közoktatás, közjavak. TGM vs. Krausz. Kuba; **76:** A nemzetközi marxista reneszánsz fő irányjai; **77:** Munkásosztály. Jóléti állam. Roma nemzetépítés?; **78:** Globalizáció, kapitalizmus, Afrika, Tibet; **79:** Élelmiszerválság, választói osztályhelyzet; **80:** Pénzügyi válság, olaj, balpártok, 1968; **81:** Kommunizmus újratöltve. Zöld pénz; **82:** Háború Gázában. Osztály és nemzet; **83:** Politikai iszlám. Bolivari forradalom; **84:** G. Arrighi- és P. Gowan-életinterjú. Melléklet: Žižek; **85:** Korrupció. Eurokommunizmus. Félperiféria-vita. **86:** Szocialista autógyártás. Ökomarxizmus. Latin-Amerikai regionalizmus; **87:** Változatok a félperifériára: Kína, Kirgízia, India, Brazília; **88:** Rendszerváltás. Klíma és kapitalizmus. Bulgakov; **89:** Erőszak és kapitalizmus. Ökológikus civilizáció. Szintetikus biológia; **90:** Új alkotmány. Mexikó. Neozapatizmus; **91:** Wallerstein világrendszer-elmélete. Munkásosztály; **92:** Wallerstein világrendszer elmélete II. Beatles-apokrif; **93:** A „fülkeforradalom” államrendje. Occupy; **94:** Mészáros Brazíliában. Melléklet: Krausz: Történetírás és marxizmus; **95:** Közösségi gazdálkodás. A nők helyzete Latin-Amerikában. Varlam Salamov; **96:** A kapitalizmus 2. kiadása. Gender és államszocializmus; **97:** Munkástörténet-írás. EU-válság; **98:** Sartre. Brazília. „Szellemi termelési mód”; **99:** Felszabadítási teológia, újpünkösdiszizmus. Ferenc Pápa; **100:** Az Eszmélet 25 éve. Átmenet Mozgalm. Kritikai közgazdaságtan; **101:** Új Internacionálé, földkérdés, agrobiznisz, néptáncmozgalm; **102:** Ukrajna, prekariátus, lengyel rendszerváltás; **103:** Ruanda. Neomarxisták. Posztkoloniális elmélet. Félperiféria; **104:** Egyiptom, Törökország, Irán. Maffiaállam. Budapest-blokk; **105:** Szélsőjobboldal, neofasizmus, Latin-Amerika, perifériák; **106:** Jalta. Marxizmus Japánban, Nigériában. Kosztolányi.

Kérjük, hogy megrendelését az előfizetési csekkszámán szívesen fizesse be, a kért példányok sorszámanak megjelölésével.